

Korai hitelmények Széchenyi útkereső időszakából

Az ember hite és az ezzel legszorosabban összefüggő imaélete a lelki érés folyamatának egyik legsajátságosabb mutatója. Normális esetben együtt fejlődik az ember értelmi és érzelmi intelligenciájával. Ugyanúgy vannak fokozatai, szintjei, mint a szellemi kiteljesedésnek és az érzelmi érésnek. Ez a fejlődés azonban rendszerint nem tudatosul, az ember talán nem is veszi észre ennek az átalakulásnak az állomásait. A gyermeki hittől a felnőtt hiten át az érett hitig hosszú út vezet.

Széchenyi István jellemének és ezzel összefüggésben hitének alakulását vizsgálva, szinte lépésről-lépésre nyomon követhetjük ennek a fejlődésnek minden állomását. Én azonban e tanulmány keretei között, az előzmények és az őt ért különféle hatások alapján, kizárólag a gyermeki hitből kinövő, lelki útkeresésben lévő Széchenyi hitét vizsgálom, nagyjából az 1818 és 1822 közötti évek meghatározó eseményei kapcsán.

Általánosságban megállapítható, hogy minden gyermek rendkívül fogékony a vallás iránt. Ha a szülők kellő gondot fordítanak ilyen irányú nevelésére, egész természetes módon képes belekapcsolni azt mindennapi életébe. Kezdetben ez közvetlenül az apjához és az anyjához való viszonyától függ. Első tapasztalataiban az Isten olyan, mint az apja, istenképe olyan, mint az apjáé, s vallási szokásai is igazodnak a családban eltanult vallásos formákhoz. Istenhez fűződő viszonya tehát a szülőkkel való kapcsolatát mintázza, tágabb értelemben az otthonhoz való viszonyától, mint a gyermek kis világától nyeri első megfogalmazható keretét.

Ugyanez természetesen elmondható Széchenyi Istvánról is, hiszen „*vallásos nevelésének irányát édesatyja lelki fejlődése során kialakult sajátos lelkialkata szabta meg.*”¹ Fekete Antal szerint ez, Széchenyi Ferenc minden jóindulata ellenére annyit jelent, hogy beléültették a gyermekbe az aggályos, inkább a külső formák megtartására irányuló vallásosságot. Másfelől viszont már a kezdetektől felfedezhető nála a lelkiismeret szavának engedelmessé, s erényes cselekedetekben megmutatkozó tevékeny hit is, amelyet szintén az atyai házból hoz magával. Ez a végletesnek tűnő kettősség mindvégig jellemző marad rá. Aggályos természete miatt egész életében felnagyít minden problémát, de közben elpusztíthatatlan meggyőződéssel törekszik az egyéni tökéletesedésre.

A napóleoni háborúk hívó szavára a 18 éves ifjú 1809-ben elhagyja az atyai házat, katonai pályára lép, s ezzel nemcsak külső körülményei, hanem lelki fejlődésének iránya is megváltozik. Indulásakor apjának írt levele még telve van az őszinte gyermeki hit lelkesedésével: „*Maradjunk meg azon az egyenes úton, amelyen már annyi keresztény a legjobb szolgálatot tette. Semmi folyóiratok és divatok szerinti újítás, semmi új modor. Maradjunk meg, miként az ősi szent keresztények vallásunknál, kövessük azt pontosan, féljük az Istent és reménykedjünk benne; tiszteljük és kövessük törvényeit és ne törődjünk azzal, amit a felvilágosodás egyes hívei elénk tárnak, és amit szemfényvesztésünkre kiagyalnak.*”²

A gyermekkor vallásos nevelésének szigorú korlátait azonban az 1810-es években az ifjú huszárkapitány szórakozás iránti igénye mégis felváltja. Vallásos felfogás és kötelességteljesítés kerül szembe a mohó élnivágyás, a hedonisztikus örömek, a nagyvilági szórakozások, a szerelmek, az utazások, a bálók, a párbajok, a lóversenyek, a rókavadászatok, és a felvilágosodás kori eszmék csábításaival. S bár 1810. augusztus 5-i levelében még fogadkozik: „*...Istenemre, vallásomat és becsületemet mindig szem előtt fogom tartani, és*

¹ Fekete Antal: Gróf Széchenyi István vallásossága. Bp., 1936. 66.

² Gróf Széchenyi István levelei szülőihez. Előszó, jegyzet: Zichy Antal. Akadémiai Kiadó, Bp., 1896. 4.

*minden helyzetben romlatlanul és tisztán fogok megmaradni.*³, ez azonban, mint majd látjuk, nem sikerül neki. Zakar Péter egyértelműen a hadseregben divó életformával hozza összefüggésbe ezt a lelki életében végbemenő negatív változást. „*Katonai szolgálata alatt Széchenyi István vallási élete válságba került és jelentős mértékben leépült.*”⁴

Ne feledjük, Európa ekkor éppen csak túl van a felvilágosodás, a francia forradalom és a napóleoni háborúk földindulásszerű mozgalmain, s az emberek lelkében gyökeret vernek az egyház- és a vallás ellenes gondolatok. Bozóky Mária mondja könyvében: „*A felvilágosultság nem marad észbeli, intellektuális tan, nem marad zárt ajtók mögött, hanem beleszűrődik az emberek eszejárásába, kritikáltságába, kilúgozza a hitet.*”⁵ A vallási élet Európa-szerte elsorvad, sőt a vallástalanság és vallásellenesség lesz általánossá. A korszellem sokszor még az egyháziak gondolkodásába is behatol. A jozefinizmus, mint a katolicizmus és a felvilágosodás keveréke Ausztriában és ezáltal Magyarországon is azzal a visszás elképzeléssel él, hogy a mindenkori államhatalom feladata, hogy kioktassa „*az egyházat arról, hogy mi az evangélium szelleme.*”⁶

Viszota Gyula a naplók bevezetőjeként írt tanulmányában a következőképpen látja ennek Széchenyi Istvánra tett hatását: „*Megismerte ő is az új eszméket a legelső forrásból, magából a francia irodalomból, a moralisták, Lafontaine, Rousseau, Voltaire, stb. műveiből; megismerte a francia forradalom nyomán mindenütt elterjedt laza erkölcsöket a katonaságnál, ifjú és öreg barátai közt és abban a társaságban, amelyben megfordult. Becsvágya és érzéki hajlama sarkallta és így az otthon szigorú erkölcsé gyakran ellenkezésbe és háttérbe került az életben látottakkal-tapasztalattal.*”⁷ A lázadás, a kétely, a bizonytalanság és az ezekből fakadó lelkiismeret furdalás közötti ingadozás adják ezeknek a küzdelmes éveknél a kereteit. Az apa képe fokozatosan levál a benne kialakult és eddig megkérdőjelezhetetlen istenképtől, s egyre kevésbé lesz visszatartó erő a döntések meghozatalánál.

Azt is látni kell azonban, hogy az ifjú Széchenyi István belső küzdelmeiben a fent felsorolt okok mellett szerelmi fellángolásainak is döntő szerep jut, amelyek az 1814-es évtől folyamatosan és rendkívül intenzíven foglalkoztatják fantáziáját. Előbb Pál nevű bátyjának feleségébe, Karolinába lesz szerelmes, majd egy másik férjes asszonyba, Saurau (Hunyady) Gabriellába. A Karolina-élmény egyébiránt egész életre kiható traumát okoz neki.

Érzelmi éretlenségének kiváló példája, hogy miközben e két asszony szerelméért epekedik, egy harmadiknak, nevezetesen Karolina húgának, az akkor mindössze 14 éves Selinának kéri meg a kezét, aki azonban kikoszorúzza. Ezek az események is szerepet játszhatnak abban, hogy erkölcsi és vallásos felfogása odáig süllyed, hogy szinte kizárólag a tetszeni vágyásnak és a bohém katona ifjak körében divó becsvágnak hódol. Viszota Gyula úgy látja, hogy a korabeli társasági életben az ifjú Széchenyiről kialakult, cseppet sem hízelgő vélemény ennek köszönhető: „*Merész fellépése, élénk fantáziájának csapongása, ötletessége miatt általában egzaltáltak tartották, sokszor kinevették, kedélyének szeszélyessége és szerelmi csapongásai miatt pedig az a hír terjedt el róla, hogy állhatatlan, csélesap.*”⁸

Az 1814-es év több szempontból is újabb korszakhatár életében. A mindent elsöprő szerelmi élmények és a napóleoni háborúk befejezése mellett ebben az évben kezd naplói írásba, amelyet aztán kisebb-nagyobb kihagyásokkal élete végéig folytat. Eleinte

³ Uo. 39.

⁴ Zakar Péter: Széchenyi István gróf vallásossága. In: Széchenyi Magyarországa és Európa. Szerk. Pelyach István, Körösiné Merkl Hilda, Simon V. Péter, Buday Miklós. Széchenyi Társaság, Bp., 2004. 56.

⁵ Széchenyi hite. Szerk.: Bozóky Mária. Széchenyi Társaság, Bp., 1990. 22.

⁶ Fekete Antal: Gróf Széchenyi István vallásossága. Bp., 1936. 29.

⁷ Széchenyi István Naplói I–VI. Kiad. Viszota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. I. 137.

⁸ Uo. CLIX-CLX

kizárólag a vele vagy barátaival, ismerőseivel megtörtént érdekes, tréfás, esetleg pikáns eseményeket rögzíti, az 1820-as év nyaratól azonban elsősorban a benne zajló lelki folyamatokat jegyzi le, ami az évek során alapvető belső szükségletévé válik.

Bejegyzéseit olvasva megállapítható, hogy azok hangvétele szoros összefüggésben áll személyiségfejlődésével. Ugyan az első időszakból sem hiányoznak az Istenre vonatkozó megállapítások, imák, de ezek valódi mélységükben csak az 1818-19-es keleti utazása során kerülnek először kifejtésre. Ettől kezdve gyakoriak az addigi életútjának mérlegét megvonó, és a további lehetőségeivel számot vető, valamint lelki életének hullámszárait feltáró önelemző részek. A bejegyzésekből filozófiai, politikai gondolatai mellett vallási alapelveinek alakulását is nyomon követhetjük. Vívódó, szorongó, önmarcangoló tépelődéseinek itt, a naplójában enged szabad teret. Folytonos önvizsgálat, sokszor önvád, elmélkedésre hajló kedélyvilág, az élet értelmének keresése jellemzi ezeket az éveket. S talán ekkor még nincs benne az a bizonyosság, amelyet az 1831-ben napvilágot látott *Világ* című munkájában úgy fogalmaz meg, hogy „...a tökéletes önismeret mindig erényre vezet.”⁹, mégis hajtja valami ismeretlen erő saját benső énjének alaposabb megismerésére. Évtizedekkel később Döblingben megkezdett *Önismeret* című írásában az általa gyakorolt módszert is megismerhetjük: „...valódi önismeretet csak úgy szerezhetni, ha azt az illető mindennap, sőt minden órában keresi. És ezenfelül nem az a legelső kérdés, melynek feleletével az önismeretet kereső magának tartozik, hogy valjon mit vétett s mik a bűnei – hanem hogy mily hajlamai, mily gyengéi, mily sajátosságai vannak...”¹⁰ Hittel vallja, hogy „...az önismeret minden emberi bölcsességnek legmélyebb sarkalata!”¹¹.

E felé tereli őt édesanyja egyik korai levele is, amelyről 1814. november 21-én a következő bejegyzést teszi naplójába: „Anyám könnyezve kérlelt, gondoljak mégis néhanapján az örök életre.”¹² A kedves asszony aggodalma valószínűleg szíven üti a „tékozló” fiút, akinek emberi kapcsolatai, különösen viharos szerelmi ügyei ekkortájt egy érzelmileg labilis ember képét mutatják. Márpedig a vallás-pszichológia tanítása szerint, aki embertársi kapcsolataiban neurotikusan reagál, az Istennel szemben szükségszerűen ugyanúgy fog viselkedni. Ezt ő is érzékeli, s próbál küzdeni ellene.

Az 1815-ös évben pár hónapot Londonban tölt. Ott szerzett tapasztalatainak summázatát naplója december 13-i feljegyzésében olvashatjuk. „A nagyvilági életet, minden pompájával együtt ott akarom hagyni, különben becsvágyam elpusztíthat...”¹³ Pár oldallal később, ugyanebben a feljegyzésben arról is hírt kapunk, hogy a hajó, amellyel a csatornán Angliából Franciaországba áthajózik, majdnem elsüllyed egy viharban. Saját leírása alapján még sohasem volt ilyen közvetlen életveszélyben, mégis teljes higgadtsággal hever le a vihar kellős közepén a fedélzetre. „Istenre gondoltam, és egy nőre, kit talán boldogtalanná tettem, s kinek emléke a leginkább nyomasztotta lelkemet.”¹⁴

Azért tartottam fontosnak kiemelni ezt a részletet, mert kiválóan példázza a lelkében zajló végletes kettősséget: Istenre gondolt és egy nőre! Ennél jobban, ha akarnánk, sem tudnánk kijelölni e 24 éves ifjú huszárcapitány útkeresésének határköveit. Fekete Antal mondja: „...ebben az időben két Széchenyi áll előttünk”¹⁵.

Eme kettőség ellenére már ekkor is felfedezhető a benne lassanként átalakuló istenkép, amely kezd kitágulni, elmélyülni és sokkal letisztultabb hitbeli dimenziót nyerni. Úgy is

⁹ Széchenyi István: *Világ* vagy is felvilágosító töredékek. Pest, 1831. 43.

¹⁰ Széchenyi István válogatott művei. Szerk.: Spira György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1991. III. k. *Önismeret*. 13.

¹¹ Uo. 7.

¹² Széchenyi István *Naplói I–VI*. Kiad. Vizsota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. I.

45.

¹³ Uo. I. 165.

¹⁴ Uo. I. 170.

¹⁵ Fekete Antal: *Gróf Széchenyi István vallásossága*. Bp., 1936. 80.

fogalmazhatnánk, hogy amikor azt kezdi keresni, hogy számára mi az élet értelme, akkor kezdi lerakni önálló érzelmi életének az alapjait. Hite érzelmileg felszabadul a gyermeki hit eddig a szülőktől elválaszthatatlannak gondolt emocionális egységétől, s úgymond tudatossá kezd válni. Ez a folyamat természetesen hosszú évek keserű tapasztalásain, sok lelki küszködésen keresztül érik be. Küzdelmeinek nyomán követése egyben erkölcsi énjének jellemzőit is megmutatják. Maller Sándor nagy szerepet tulajdonít ebben a küzdelemben a naplóírásnak. *„Önjavításra – nevelésre vezérlő kalauzzá valósággal életszükségletté vált kezében ez a hatalmas, izgalmas dokumentum, melyben a magát kifelé kulcsra záró ember fenntartás nélkül kinyílt;”*¹⁶

Amikor 1817-ben, hosszabb szabadságolás után ismét bevonul ezredéhez Milánóba, apja búcsúlevelet ír neki arra gondolva, hogy fia talán már nem látja őt viszont élve. Olyan ez a levél, mint egy parainézis. Atyai áldást küldve, lelkére köti, hogy önnevelését és tanulását folytassa, mert tudását Isten egykor számon kéri tőle. A levél tele van az aggódó szülő hittől átítatott szeretetének jeleivel, igazi lelki gyöngyszeme a hazai „parainézis irodalomnak”, ha van ilyen.

Tudni kell azonban, hogy az ifjú gróftól Itáliába még ekkor is egy szerelmi kaland hozza, amely újfent keserű csalódásokhoz vezet. Fájdalmán ekkor is az önvizsgálatra való nyitottsága segíti át. *„Szenvedélyeink földi zajlását mindig egy nyugodt álláspontról észlelhetjük, hol a lélek magában áll, csak akarjuk is magunkat kifürkészni és mélyen bensőnkbe pillantani...”*¹⁷

Amikor a gyermeki hit felnőtt hitté fejlődik, erkölcsi cselekedeteinek motivációi megváltoznak. Ez abban áll, hogy az embert ekkor már nem az irányítja, amit a törvények úgymond megparancsolnak neki, hanem arra kezd el törekedni, amit helyesnek ítél. A felnőtt hit egyik legfőbb sajátossága ugyanis az, hogy már ismeri a célt, amelyet el akar érni, sőt, képes az ehhez használatos eszközöket is meghatározni. Ez nagy szabadságérzést kölcsönöz az embernek, de ugyanakkor nagy felelősségérzettel is párosul. Ez a szabadság és felelősségérzet azonban minden esetben Istenben gyökerezik. Minél inkább tudja vállalni a rá szabott feladatot és az azzal járó felelősséget, annál közelebb fogja érezni magát Istenhez. Ehhez azonban először komoly tisztulási folyamaton kell keresztülmennie.

Széchenyi lelki érésének ehhez a szakaszához két meghatározó élményen keresztül vezet az útja. Az első, s talán a legmeghatározóbb, a már említett, tizenegy hónapig tartó, 1818-19-es, úgynevezett keleti utazás. 1818. július 13-án indul el egyrészt azért, hogy felejtse, másrészt, hogy tanuljon. A korban szokványos főúri tanulmányút azonban egy véletlen eseménynek köszönhetően mintegy „lelkigyakorlattá” alakul.

A másik élmény szintén egy utazása alkalmával éri. 1822-ben Wesselényi Miklós barátjával franciaországi és angliai utat tervezve, félúton megállnak a normandiai La Trappe-i monostorban, s másfél napot a szerzetesekkel szinte együtt élve töltenek. Meggyőződésem szerint e két esemény alaposabb vizsgálata elvezethet Széchenyi István lelki útkeresésének mélységeibe.

Keleti útjának úti jegyzete és az e korszakból származó, szüleinek írt levelei a lelkében zajló folyamatok szempontjából valódi kincsesbányák. Leveleiben hibái kijavításának sikertelenségén kesereg: *„...vajha kijavíthatnám hibáimat, s újra kezdhethném az életet.”*¹⁸, s az elpazarolt lehetőségeket siratja: *„Ha visszatekintek az elmúlt évekre, amelyeket*

¹⁶ Széchenyi István – Wesselényi Miklós: Feleselő naplók. Egy barátság kezdetei. Vál., szerk.: Maller Sándor. Helikon, Bp., 1986. 31.

¹⁷ Széchenyi István Naplói I–VI. Kiad. Viszota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. I. 191.

¹⁸ Gróf Széchenyi István levelei szülőihez. Előszó, jegyzet: Zichy Antal. Akadémiai Kiadó, Bp., 1896. 263.

elvesztegettem, nagyon elszomorodom, s ha arra gondolok, hogy mi lehettem volna és mi lettem!"¹⁹

Naplójának 1819. április 19-i bejegyzéséből megtudjuk, hogy Cataniában, a különböző vallásokról, hitről, Istenről, addigi életéről elmélkedve komoly felismerést tesz. *„Én magam, mostani fogalmaim szerint, nem kaptam semminemű nevelést, drága szüleim példáján kívül. Ifjúságomat tudatlanságban és nemtörődömségben töltöttem. [...] Hogyan kerültem ki ebből az állapotból, nem tudom. De való igaz, hogy álmomból felébredtem, mihelyt a lelkembe mertem egyszer pillantani.*"²⁰ Lelkének alaposabb vizsgálata kapcsán rájön, hogy mind bensőleg, mind külsőleg „rendet kell tennie” magában, s ezért elhatározza, hogy eleget tesz vallása gyónási kötelezettségre vonatkozó előírásának. Utazása előtt is gyónt már, de arról nincs feljegyzés a naplóban, amiből arra következtethetünk, hogy nem tett rá mélyebb benyomást. Ez a gyónása azonban döntő jelentőségűnek bizonyult. *„Vallásom legalább egyszer egy évben gyónást parancsol és szent áldozást. Ezt többé elmulasztani sosem fogom, és mostantól fogva mindent pontosan, de kételyek nélkül és nem túlhajtva fogok betartani.*"²¹

Érdeklődése egyre inkább befelé irányul. *„Fel voltam oldozva, és minden bűntől tiszta. Benső hangom azonban mást mondott. – Megáldoztam. Mit tartok erről? Senki emberfiának nem akarom megmondani. De nagy magasságba vergődtem fel, Isten felé tudtam szállani, és ezentúl még hitem szokásait is pontosan be fogom tartani.*"²²

A két előző idézet felvet néhány kérdést. Hogyan állíthatja Széchenyi, hogy kételyek nélkül fogja betartani a vallási előírásokat, hiszen a kétely érzelmi kérdés, amit mi magunk nem tudunk befolyásolni, s ha valakinek, hát neki olyan rapszodikus kedélyvilága volt, amellyel egész életében sem bírt, nemhogy egy fiatalkori elhatározással megváltoztassa azt? Másfelől pedig, hogy vajon mit jelenthet az áldozást követő kérdése, hogy ti. mit tart a feloldozásról? Egy benső hang mintha megkérdőjelezné a feloldozás hatékonyságát, mintha a kétely mégis eluralkodna rajta. Mintha mégsem volna elég bizalma a szentség hatékonyságát illetően! A lelkiismeret gyermekkorából hozott aggályoskodó önvádaskodását láthatjuk vallási kétségeiben? Fekete Antal szerint mindenesetre *„fantáziája egyre vészesebb színekben festi eléje múltját, nagyít, torzít és örökölt és beléjenezelt kötelesség- és felelősségtudata egyre több kint okoz neki. Annyira benne van a jobb élet szomja, hogy ez az élet, melyet állítólag elrontott, egészen tűrhetetlenné válik részére.*"²³ Bizonyára ennek is szerepe van abban, hogy ekkortájt oly sokat foglalkozik az öngyilkosság gondolatával!

A napló tanúsága szerint a gyónás után kimegy a mólóra, hogy szokásához híven ússzon egyet, de a háborgó tenger látványától egy pillanatra megtorpan. Azonban katonához, férfihoz méltatlannak tartja a megfutamodást, ezért beugrik a vízbe. Egy hullám elkapja és a móló sziklafalához vágja. *„Azt hittem, most megfulladok, és a gondolat, hogy félórával ezelőtt még teljes alázattal Istennek ajánlottam magam, isteni megnyugvást adott.*"²⁴ Elkészül a halálra, de az életöszton megmozdul benne, összeszedi magát, elrugaszkodik a parttól, és kivergődik a nyílt tengerre. Ott megvárja, amíg egy hajó felveszi, s ezzel megmenekül.

¹⁹ Uo. 290.

²⁰ Széchenyi István Naplói I–VI. Kiad. Vizota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. I. 593-594.

²¹ Uo. I. 594.

²² Uo. I. 595-596.

²³ Fekete Antal: Gróf Széchenyi István vallásossága. Bp., 1936. 82-83.

²⁴ Széchenyi István Naplói I–VI. Kiad. Vizota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. I. 596.

„Gyakran voltam életveszélyben, de ily boldogan és elégedetten soha nem mentem volna másvilágra.”²⁵

Újabb furcsaság. Egyik pillanatban aggódik, hogy vajon valóban megtisztult-e minden bűntől, fél órával később meg, pont a gyónás miatt, mégis teljes megnyugvással néz szembe a halállal. Ennek az egyetlen napnak az eseményei a megtérés útjára lépő Széchenyit állítják elénk. Annak az embernek bontakozó hitét, aki felismeri az egyház szentségi életének szükségességét, aki szent elhatározást tesz élete jobbítására, de aki legjobb szándéka ellenére sem rendelkezik még elég önbizalommal ennek keresztülviteléhez.

Az érett hittel rendelkező emberek nem azért teljesítik a parancsolatokat és nem azért hisznek Istenben, mert szükségük van rá, hanem azért, mert az életben meglátták jelenlétének nyomait. Létükben hordozzák a bizonyosságot. Emberi biztonságuk, lelki érettségük az Istenbe vetett biztonságuk kiindulópontja és nem fordítva. Nem kényszerülnek az Istenre, hanem önként köteleződnek el mellette. Az életnek és a vallásnak ez a függetlensége óriási lépést jelent azzal a vallási beállítottsággal szemben, amely rózsafüzérekben, litániákban, vallási gyakorlatok és szabályok görcsös megtartásában merül ki, de az élettől távol áll. Széchenyi ekkor még nem tart itt, de elindul az úton.

A gyónást, mint saját maga legyőzésének és az alázat gyakorlásának magasztos eszközét, több alkalommal is emlegeti naplójában. „*Vallásomban a teljes és tökéletes alázat érzését magasztosnak tartom és a magunkon aratott győzelem e diadalát a legkellemesebb és tisztább erkölcsi örömmek...*”²⁶

Ezek az események, a Mindenhatóval való élménybeli, megrendült találkozások alapozzák meg benne a belső csend, az elmélyülés iránti igényt, s mint egy mély lélegzetvétel, kitisztítják fejéből, lelkéből a kusza gondolatokat, elveket.

A romantika felfogása szerint a legnagyobb boldogság a lélek belső nyugalma. Ez, mint a felvilágosodás valamiféle ellenhatása, a katolicizmus „restaurációja” jelentkezik a század első negyedében. Ez természetesen Széchenyi lelkében is gyökeret ver, s cataniai élménye óta állandó lelki küzdelmeket folytat ennek eléréseért, mintegy életcéljául tüzi ki ezt. Sóvárgó vágyat érez a megnyugvás, a lélekben elnyerhető harmónia iránt. A belső csend, mint elérendő cél önvizsgálatainak legfőbb tárgya lesz.

Viszota írja: „*A küzdelem, mely lelkében lefolyt, nehéz, de értékes volt, mert rávezette annak az erénynek a gyakorlására, amely mindenkor a legnehezebb volt az embernél, az önismeretre.*”²⁷ Lelke szenvedélyeit azonban nem tudja egyik pillanatról a másikra elfojtani, az élénk képzelet, az izgatottság, nem egyszer a meggondolatlanság, de különösen a becsvágy és a szerelmi türelmetlenség külső és belső életének továbbra is meghatározó tényezője marad. Ezek miatt többször ellenkezésbe jut megfogadott erkölcsi elveivel.

Május 9-i bejegyzése azonban mégis valamiféle továbblépést jelent a megkezdett úton. Ebben az erkölcsi tökéletesedésnek két fő pillérét határozza meg. „*...mindenképpen azt akarom, hogy ki-ki betartsa vallása szabályait, a legfontosabb azonban, hogy embertársán segítsen.*”²⁸

Továbbra is ragaszkodik tehát a vallás külső formáihoz, amelyeket egyébiránt a jó példaadás miatt tart szükségesnek, de továbbmegy, s hangsúlyozza a cselekvő szeretet gyakorlásának fontosságát. Sőt, ezt tartja a fontosabbnak. Fekete Antal nagyon találó megfogalmazása szerint Széchenyi felfogásában „*odajut, hogy a külső istentisztelet a belső érdekében szükséges.*”²⁹ Ez annyit tesz, hogy felismeri a lelkiismeret nyugalmanak

²⁵ Uo. I. 597.

²⁶ Uo. I. 595.

²⁷ Széchenyi István Naplói I–VI. Kiad. Viszota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. I. CXLV.

²⁸ Uo. I. 608.

²⁹ Fekete Antal: Gróf Széchenyi István vallásossága. Bp., 1936. 95.

fontosságát, mint a belső csend alapkritériumát, amit viszont a külső viszonyok rendezettségétől tesz függővé. Ezért mindent elkövet, hogy saját lelki tökéletességét fejlessze, hogy lelkiismeretének teljes nyugalmát elnyerje. Ennek a tökéletesedésnek azonban, ahogy az eddigiekben már igyekeztem kifejteni, fokozatai vannak. Ezt ő maga így fogalmazza meg: „*E tökéletességre törekedni: számunkra minden életkorban és állapotban lehetséges marad, s ezáltal önmagunkat mindig és mindenütt boldoggá tehetjük, mert maga a közeledés a tökéletességhez a boldogság, mint ahogy a legmagasabb perfekció a boldogság, vagy Isten – ezért van köztünk és Isten közt oly sok fokozata a tökéletes és kevésbé perfekt lelkeknek, akik csakúgy, mint mi, ha már közelebb is a fényhez – de mindig a tökéletesedésben vannak.*”³⁰

November 5-én a lélek függetlenségéről úgy ír, mint ami minden másnál fontosabb az életben. „*A léleknek a magunkba-mélyedés szerzi meg rendre-rendre az önállóság legmagasabb fokát. Megtanít minden tetteink valódi értéket tulajdonítani, s előítélet és téveszmék nélkül vélekedni saját jó és rossz tetteink felől.*”³¹ Ez az az önállóság, amelyre fentebb már utaltam az érett hit egyik kritériumaként.

A november 5-i hosszú bejegyzés azért is izgalmas, mert ennek vége felé Széchenyi egy fél oldal erejéig, mintegy áttekintést ad lelki életének addigi történetéről. Ebben megállapítja, hogy az általam is fordulópontként értelmezett keleti utazásig élete és döntései a szertelenségének következményei voltak. S bár szerelmi csalódásai keltette kiegyensúlyozatlanságát végképp levetkőzni még ekkor sem képes, újabb elhatározások születnek meg benne lelki életének a jobbítására vonatkozólag. „*...magamnak életeleket alkotok. Ezeket valami belső hang hozza létre – és csalhatatlanok.*”³² Azt írja, hogy „*a boldogság a lélek benső állapota szerint ítélendő meg, és nem a külső látszat szerint, nyilvánvaló, s az is, hogy annak, aki az igazi boldogságra törekszik, mindenekelőtt önnön magával kell egyességre és békességre jutnia.*”³³

Ennek a békességnek az elérésére azonban még várnia kell. A világ csábításairól való lemondásról naplójában 1820. szeptember 13-án így vall: „*Világosan érzem, hogy az ember a saját maga feletti győzelmet akkor érheti el, ha már itt, ebben az életben minden földi dologtól meg tud szabadulni... [...] Ezt a győzelmet csak önkéntes lemondással lehet kivívni.*”³⁴

Ugyanennek az évnek a karácsonyán írja egyik legszebb könyörgő imáját. „*Mindenható bírója a Földnek, a felfoghatatlan Világmindenségnek, aki elé csodálattal és imádatlással omlak, és csak gyarlóságomnak és szorongva dobogó szívemnek vagyok tudatában, engedj olyan erényességre és tökéletességre érlelődöm, amilyenre ember, bűneivel és tomboló szenvedélyeivel e világon csak élhet! Ajándékozd nekem a lélek belső vigaszát és csendes nyugalmát, mely nélkül az ember, földhözragadtan nem élhet a Te szemlélésedben, s szellemét képtelen ama földöntúli magas lendületben tartani, ahová a bensőséges imádság, az ingatag lélek rövid pillanatokra föllebeg –. Engedj ily magasságokban időznöm, és ragadd el gondolkodó képességemet, hogy élve bár, szellememben halott legyek, s egy tisztább képzelőerő által Hozzád fölrepesve, jóságodat és nagyságodat és létezésem okát megértsem. Magad tedd magadat megfoghatóvá értelmem előtt!*”³⁵

Az érett hit felé vezető út kitüntetett pillanata, amikor az ember felfedezi a belső csendet. Annak elérését, szakkifejezéssel élve, a jelenlétbe helyezkedést lehetne az ember számára elérhető hit csúcsának nevezni. Ezt egyes misztikusok szemlélődő imának,

³⁰ Széchenyi István Naplói I–VI. Kiad. Vizota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. I. 638.

³¹ Uo. I. 699.

³² Uo. I. 704.

³³ Uo. I. 707.

³⁴ Uo. II. 65.

³⁵ Uo. II. 104.

kontemplációnak nevezik. Ebben törekvéseink arra irányulnak, hogy minden szellemi tevékenységünket egyre közvetlenebbül Isten nézésére állítsuk át (gondolatainkat, terveinket, érzelmeinket, vallásos élményeinket). Nem összekeverendő a meditációval, amelyben egy gondolatot, ígét, képet, zenét, stb. elmélkedéssel járunk körbe. A kontempláció ennek pont az ellentéte, a teljes önküresítés, Istenre figyelés, Isten jelenlétében való elidőzés, Jézus nevébe való belefeledkezés. Itt nem kell az embernek semmit elérnie, nem kell semmit várnia, csak teljesen át kell adnia magát az Istennek. Ez az igazi szabadság, hiszen semmiféle teher nincs az emberen. Mindent el kell engedni. A cselekvést, a gondolkodást, az emlékezést, az érzelmekkel való foglalkozást, a testi kínokat, stb. Így megérthetjük majd, hogy a szent cselekedetek, szervezkedések helyett, a teljes önátadást kell gyakoroljuk, mert amit nem eresztünk el, legyen az bármi is, leköt bennünket ezen a világon. Isten pedig teljes egészében el akar minket tölteni. Ne feledjük, Jézus maga is teljesen „kiüresítette magát”! (Fil 2,7) Nekünk is ez a feladatunk.

Széchenyi fenti imája azt tükrözi, mintha ő is megérezte, megértette volna ezt. Későbbi élete a bizonyítéka, hogy nem tudatos kiüresedési vágy, hanem valamiféle ösztönös ráérzés hatására jut el ennek az imának a megfogalmazásáig, amelynek motivációja ráadásul újfent szerelmi fellángolásainak egyike. Azt azonban mégis megérzi, hogy azt a bizonyos fentebb már emlegetett lelki függetlenséget csak a mindentől elhatárolódni tudó szabadság adhatja meg, azaz a teljes megtisztulás.

1821 márciusából származik a következő röpirata: „*A kriptában jártam, és kértem Istent, tisztítsa meg szívemet, eszemet, kedélyemet.*”³⁶ Pár nappal később a másik végletbe esik és teljes elkeseredésében maga is nevetségesnek érzi, hogy ennyi idős korára még a leghalványabb elképzelése sincs élethivatásáról, s arról, hogy mihez akar kezdeni az életével. „*En magam sem tudom, mit akarok, de legalább belátom, s talán a nagy választék az oka, melyben dúskálhatok, hogy nem választok, és bizonytalanul és terv nélkül hagyom életemet tovafoyni.*”³⁷

Újabb félévvel később még mintha mindig ugyanott topogna, mint két évvel előtte. Szerelem és szemlélődés, érzelmi hullámzás és belső béke között ingadozva. Az év október 8-ánál olvashatjuk: „*Gabrielle megérkezett. Tele vagyok a legszomorúbb emlékekkel! Csodálatos álmodtam. – Sokáig tűnődtem: vajon a javulás és tökéletesedés útján haladok-e, vagy ellenkezőleg. Az utóbbit érzem! Egész nap La Trappe járt az eszemben! Nem fogom-e ott végezni?*”³⁸ Ennek a bejegyzésnek érdekességét az adja, hogy alig öt hónappal később, húsvétkor, barátjával, Wesselényi Miklóssal kiegészülve, valóban a franciaországi La Trappe monostorába látogat. Lelkiekben azonban már ekkor készülődik e meghatározó élményre. Valószínűleg ő is érzi, hogy élete egyik sorsfordító találkozása előtt áll. Az oda való megérkezés előtt írja: „*Minden igyekezettel azon voltam, hogy fogékony hangulatban közeledjem egy olyan helyhez, mely bizvást a legizgalmasabb és legmélyebb benyomásokat hagyhatja hátra lelkünkben.*”³⁹

Április 5-én délután érkeznek meg a „zarándokok” a Párizstól nem messze lévő, La Trappe-i monostorba, amely a bejárati felirat szerint: „*Refugium peccatorum*”, azaz a bűnösök menedéke. A látogatás előtt némi szakirodalmat olvasnak Párizsban, s hogy lelkileg is felkészüljenek, az odavezető út utolsó huszonöt kilométerét zarándokként gyalog, teljes némaságban és előző este óta böjtölve teszik meg. „*Hogy a lelkiekre fogékonyak legyünk, tegnap este óta mit sem ettünk.*”⁴⁰ Ezt a koplalást a monostorban is folytatják, további két napig nem esznek semmit. A rendkívül szigorú szabályok szerint élő trappista szerzeteseknél

³⁶ Uo. II. 143.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo. II. 209.

³⁹ Uo. II. 270.

⁴⁰ Uo. II. 269.

töltött idő alatt teljesen alávetik magukat az ottani regulának. Mintegy lelkigyakorlatoznak a szerzetesekkel. Részt vesznek az imádságokban, velük kelnek éjjel zsoldároznai, stb.

Tudni kell, hogy a trappisták tulajdonképpen reformált, az eredeti citeaux-i szigorhoz visszatérő, önállósult ciszterci szerzetesek, akiknek a napjait az aszkézis, az imádság, a fizikai munka és a csend tölti ki. A szerzetesek egyszemélyes cellákban, rendkívül egyszerű körülmények között élik az életük legnagyobb részét. Ez a hely tehát minden tekintetben kiváló „találkozási” lehetőség a benső csendjét kereső Széchenyi számára.

A La Trappe-i élmény rendkívül mély benyomással van rá. Még 35 évvel később, 1857-ben megkezdett *Önismeret* című elmélkedéseiben is külön fejezetet szentel ottani élményei elemzésének. Főként a táplálkozásban való mértékletesség és a szellem és lélek kapcsolatát fejtegeti e sorokban, de ezáltal igen sokat elárul magáról is. „...*vagy hatvannégy órai tökéletes böjt után megjelentünk gyalog mi ketten egyedül, fáradtan, éhesen és szomjúsan periputy-borjával hátunkon La Trappe kapujánál...*”⁴¹ A fejtegetéséből kiderül, hogy mivel megérkezésük napja nagypéntekre esik, semmiféle ételmezt nem kapnak további két napig. A monostoron kívül ugyan lenne lehetőségük valami kocsmában ételhez jutni, de ezt nem akarják. Lelki erejük, s az előttük álló szerzetesi példák meggátolják őket, hogy a testi vágyakozásnak engedjenek.

Ha a monostorban töltött másfél nap benyomásait a napló és az évtizedekkel később készült *Önismeret* feljegyzései alapján egybevetjük, olyan érzésünk lehet, mintha két különböző esetről szólnának. A fiatal, kereső Széchenyi szinte elborzad a szerzetesek sivárnak tűnő életétől, az élete vége felé közeledő férfi azonban ámulattal szól az ott látottakról. Amíg a naplóban ilyen mondatokat találunk, mint például hogy „*Mit is kellett ezeknek az embereknek voltaképp elkövetniök, hogy ily borzasztó életmódot folytassanak...*”⁴², addig az *Önismeret*ben oldalakat szentel a szerzetesek kiegyensúlyozottságának ecsetelésére, imáik és énekeik szépségének leírására, s a világtól elvonult közösség előtti hódolatának összefoglalására. „*És mikor ezen ötven-hatvan tagból álló communitas énekét megkezdé és a nagypénteki hosszú éjen keresztül félbenszakítás nélkül folytatta, minden orgona vagy más zene kísérése nélkül, ránk úgy hatott, mint valami nagy imodának egybenhangzó harangszava, mely egekbe emelkedik.*”⁴³

Akármit is gondolt a monostorban eltöltött időről, s az ott látottakról, az élmény hatására a távozásuk utáni napon, április 7-én, húsvét vasárnapján a közeli L’Aigle városában életének egyik legfontosabb gyónását végzi el. Egy órán át sorolja a francia papnak a bűneit, amelyet naplójában is megörökít, a pap mégsem oldozza fel, mert nem tudja megígérni, hogy felhagy a hibáival. A naplót olvasva szinte elszégyelljük magunkat, olyan kendőzetlen őszinteséggel számol be bűneiről. Megtudhatjuk a leírásból, hogy különösen az érzékiségét, az alattvalóival való kemény bánásmódját, a vallási követelmények elhanyagolását és azt tartja nagy bűnnek, hogy nem törekszik eléggé a javulásra. Talán a monostorban megtapasztalt aszketizmus indítja ilyen kíméletlenségre önmagával szemben. „*Életem története. Kicsapongás. Gög. Hiúság. Hazugság. A nők. Soha böjtölés. Igazságtalanság alárendeltjeimmel. Semmi jócselekedet. Elhanyagolt vasárnapok és imádságok. Utolsó gyónás előkészület nélkül. Istenkáromlás. Torkosság. Se hideg, se meleg. Hogy a bűnt nem tudom abbahagyni. Rágalmazás. Hogy nem tudom megígérni javulásomat – amint a tapasztalat mutatja. Semmi hit. Düh.*”⁴⁴

⁴¹ Széchenyi István válogatott művei. Szerk.: Spira György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1991. III. k. *Önismeret*. 253.

⁴² Széchenyi István Naplói I–VI. Kiad. Vizota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. II. 274.

⁴³ Széchenyi István válogatott művei. Szerk.: Spira György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1991. III. k. *Önismeret*. 256.

⁴⁴ Széchenyi hite. Szerk.: Bozóky Mária. Széchenyi Társaság, Bp., 1990. 38.

Oplatka András a közelmúltban megjelent Széchenyi monográfiájában rámutat az általam fentebb felvetett kettősség kérdésére, amellyel Széchenyi talán egész életén át hadakozik: A belső csendet kereső néma szerzetes vagy a tettek embere áll közelebb a tökéletességhez? Márta vagy Mária? A Bibliában Lukács evangélista mutatja be egy testvérpáron keresztül e fent emlegetett kétfajta hozzáállás közötti különbséget. A történet szerint Márta sűrög-forog, hogy kiszolgálja a vendéget, Mária pedig csak odaül az Úr lábához és hallgatja. Márta erre szemrehányást tesz Jézusnak, hogy miért hagyja. Ő erre így válaszol neki: „*Márta, Márta, sok mindenre gondod van és sok minden nyugtalanít, pedig csak egy a szükséges. Mária a jobbik részt választotta, nem is veszti el soha.*” (Lk 10,41b)

Oplatka szerint Széchenyi „*A kérdést, hogy életének mi célja van és legyen, önmagának egyre gyakrabban tette fel. S bár azt is gyakran ismételte, hogy ideálja a belső nyugalom és harmónia, ám nyugtalan szelleme éppen ezt az állapotot sohasem érte el – sem most, sem később.*”⁴⁵ Úgy tűnhet, mintha Márta és Mária szelleme viaskodna benne egy életen át. Nem véletlen tehát, hogy miközben a monostor komor, mégis átszellemült légköre megragadja romantikus képzeletét, ugyanakkor kételyek is támadnak benne: „*Téboly ez, vagy valóság? Soha egy cseppet sem örülni, Istent alkotásában sohasem imádni, a köszönet és háladatosság érzéseit sohasem ismerni, minden érzelmet megfékezni és elfojtani, magunkat szerelem álmától és gyönyörétől örökre megfosztani? A többi embertől elzárkózva, egoista módon csupán saját lelkünkön gondoskodni?*”⁴⁶

Véleményem szerint ez az utolsó mondat adja meg a kulcsot Széchenyi jellemének zárójához. Mert bár Széchenyi Ferenc fiának írt intelmeiben arra buzdítja fiát, hogy a földi élet ideálja a világtól való elvonulás, s ezt ő ténylegesen egész életén át keresi is, aktivitásra törekvő lelkét ez mégsem elégíti ki. Az ő hite úgynevezett szociális hit. Ezt támasztja alá a későbbiekben számára oly fontos ferences szerzetes, Albach Szaniszló tanítása is, mely szerint az ember csak emberek között lesz azzá, amivé lennie kell. Széchenyi karakterének legalapvetőbb jellemvonása is erre rímel. Nem véletlen, hogy már az 1819-es nagy, maga számára megfogalmazott célkitűzéseiben is többször előfordulnak erre utaló bejegyzések. „*A »szolgálat« az egyetlen cél, amiért élnem kell.*”⁴⁷ Illetőleg „*...a tökéletesség felé vezető út csak az lehet, melyen az ember a közjóért munkálkodhatik.*”⁴⁸

Nemes értelemben vett felvilágosodás, ha az ember teljesíti, amire rendeltetett. Iványi-Grünwald Béla a *Hitel* centenáriumi kiadásához írt jegyzeteiben a következő megállapítást teszi. „*Láttuk, hogy Széchenyi világnézete alapjává teszi azt a tételt, hogy az ember társadalmi kötelességeit teljesítve megvalósíthatja a nagy eszményeket. Úgy találtuk ezzel kapcsolatban, hogy a Hitel e kötelességteljesítés jutalmát a belső csendben, a lélek nagy nyugalomában találja, mely a legigazibb boldogság.*”⁴⁹ Széchenyit fiatal korától fogva jellemzi az erős kötelességérzet. A földi életet az érdemszerzés, a kötelességteljesítés helyének és idejének tartja.

Viszota kutatásaiból tudjuk, hogy a *Hitel* eredeti címe vagy az *Emberekről* vagy a *Belső Csend alapjai*” lett volna. Nála ez a belső csend „*...nem más, mint a jó lelkiismeret boldogsága.*”⁵⁰

Szekfü Gyula szerint Széchenyi „*célja vallási természetű: nemzetének igaz keresztény életre vezetése, melyet ő halhatatlan lélekhez méltó életmódnak nevez.*”⁵¹ Szerinte mint egy

⁴⁵ Oplatka András: Széchenyi István. Osiris, Bp., 2005. 98.

⁴⁶ Széchenyi István Naplói I–VI. Kiad. Viszota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. II. 275.

⁴⁷ Uo. I. 660.

⁴⁸ Uo. I. 701.

⁴⁹ Széchenyi István: *Hitel*. Szerk. és bev.: ifj.Iványi-Grünwald Béla. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1930. 198.

⁵⁰ Uo. 203.

⁵¹ Szekfü Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Maecenas Kiadó, Bp., 2007. 51.

belülről feszítő misszió, mint egy küldetés élt benne a vágy, hogy saját bűneivel való tusakodásával párhuzamosan „*lelki erejét felhasználja saját és honfitársai keresztény lelkének megmentésére.*”⁵²

És mégis! A cselekvő és egész későbbi életében fáradhatatlanul másokért és hazájáért tevékenykedő Széchenyiben szükségszerűen észre kell vennünk a magányra, csendre folyamatosan áhító „szerzetesi” lelkületet is. Bozóky Mária szerint Széchenyi a bécsi társasági élet legnagyobb forgatagában is mindvégig benső csendjéből táplálkozott. „...*a lelki készenlét misztikus gondolatokat sugall neki, ad tollára. Egyfajta miszticizmus, a belülről való indulás, a jónak feltétlen sürgetése kíséri majd legprózaibb tetteit is.*”⁵³ Ugyanerről tanúskodik egy 1824. április 17-i naplóbejegyzése is. Ebben a katonai szolgálat elhagyását, szigorú mértékletességet, a teljes elfogadást és a vallás belső és külső formáinak megtartását „írja elő” magának. A naplóbejegyzés a következő felkiáltással zárul: „*Tegyünk sok jót!*”⁵⁴

Az ember eredendően úgy teremtett, hogy magatartását három elem határozza meg: az észlelés, a gondolkodás és a cselekvés. Ezek közül az első helyen mindig az észlelés áll. Vannak érzéki észlelések, mint a hallás, látás, tapintás, ízlelés és a szaglás, és vannak szellemi észlelések, amit felismerésnek nevezünk. Ez nem azonos a megfigyeléssel, mert ott mindig el akarunk érni valamit, mondjuk a megfigyelt dolognak a megértését.

Ezt követi a gondolkodás. Túlnyomórészt ez az első reakciónk az észleltekre. Rendszerezünk azt, amit észleltünk. Reflektálunk, összehasonlítunk, elemzünk, tervezünk, választunk vagy éppen döntünk. A harmadik lépés a cselekvés, azaz a kivitelezés. Belátásunkat tettekké formáljuk. Ez az aktív fázis. Ez a három magatartás-elem jó esetben egymás után következik, s csak együtt van értelmük.

Széchenyiben megvan a szemlélődésre és az észleltelemzésére való igény. Bozóky Mária Széchenyi hitét vizsgálva a következő megállapítást teszi: „*Ha nem lett volna meg kezdettől kezdve szemlélődő hajlama a tettvágy kellős közepette is, sohasem predesztinálta volna őt erre [ti. a belső csend keresésére – a szerző] a sors.*”⁵⁵ Mégis a cselekvésben találja meg a megnyugvást.

Az érett hittel rendelkező ember számára nem a végső célok változnak meg, hanem sokkal inkább a cselekvés módja. Érdeklődése központját egyre inkább a belső dolgok felé irányítja, s nem annyira a külső cselekedetekre. S bár Széchenyi 1823. május 9-én a legnagyobb természetességgel úgy kezdi naplójának egyik mondatát, hogy „*Én természetesen az isteni törvények szerint élek.*”⁵⁶, az újonnan fellángoló szerelmek, mint a Lichtenstein Henrietta iránti 1822-ben, illetőleg a gr. Zichy Károlyné Seilern Crescentia iránti 1824-ben, valóban újra eltéríti a megkezdett útról! Hangulata ezért rapszodikusán változó, önmarcangoló töprengések, bizakodó imádságok között hanykolódik, s a cselekvésbe menekül. Szunnyadó erők jönnek mozgásba, de ezek először zavart keltenek. Édesanyja 1824. január 20-i halála, házassági terveinek sorozatos kudarca újabb és újabb lelki válságokba sodorják. Ebből jelent valamiféle kiutat két barátjával, Wesselényi Miklóssal és Esterházy Mihállyal 1825. november 27-én kötött „erényszövetsége”, amely egyfajta elköteleződés a lelki jobbulás és jobbítás felé. „...*abban megállapodtunk, hogy a mi magaviseletünk példája által, ha nem több –, de bizonyosan annyit használhatunk, mind tanításaink és beszélgetéseink által –, aztat a régi princípiumot mindég az elménkben ébren tartani akarjuk – hogy semmi legkisebbet se míveljünk anélkül, hogy ne mondanánk magunknak: »lát téged az Isten«*”⁵⁷

⁵² Uo.

⁵³ Széchenyi hite. Szerk.: Bozóky Mária. Széchenyi Társaság, Bp., 1990. 35.

⁵⁴ Széchenyi István Naplói I–VI. Kiad. Vizsota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. II.

481.

⁵⁵ Széchenyi hite. Szerk.: Bozóky Mária. Széchenyi Társaság, Bp., 1990. 16.

⁵⁶ Széchenyi István Naplói I–VI. Kiad. Vizsota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939. II.

362.

⁵⁷ Uo. II. 654.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Fekete Antal: Gróf Széchenyi István vallásossága. „Élet” Rt., Bp., 1936. (Palaestra Calasantiana: A piaristák doktori értekezései az 1932-évtől, 16).
- Gróf Széchenyi István levelei szülőihez. Előszó, jegyzet: Zichy Antal. Akadémiai Kiadó, Bp., 1896.
- Oplátka András: Széchenyi István. Osiris, Bp., 2005.
- Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Maecenas Kiadó, Bp., 2007.
- Széchenyi hite. Szerk.: Bozóky Mária. Széchenyi Társaság, Bp., 1990.
- Széchenyi István Naplói I–VI. Szerk. és bev.: Viszota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1925–1939.
- Széchenyi István válogatott művei I–III. Szerk.: Spira György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1991.
- Széchenyi István: Hittel. Szerk. és bev.: ifj. Iványi-Grünwald Béla. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1930.
- Széchenyi István: Világ vagy is felvilágosító töredékek. Pest, 1831.
- Széchenyi István – Wesselényi Miklós: Felelő naplók. Egy barátság kezdetei. Vál., szerk.: Maller Sándor. Helikon, Bp., 1986.
- Zakar Péter: Széchenyi István gróf vallásossága. In: Széchenyi Magyarország és Európa. Szerk. Pelyach István, Körösiné Merkl Hilda, Simon V. Péter, Buday Miklós. Széchenyi Társaság, Bp., 2004. 54-62.